

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaiennes'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

BOOT EN SCHIP

In het tegenwoordige Nederlands zijn *boot* en *schip* in hoge mate synoniem. Dat geldt ook voor de tegenhangers van dit duo in de andere Westgermaanse talen: Engels *boat/ship*, Duits *Boot/Schiffen* en Fries *boat/skip*. In tal van gespreksituaties zijn *boot* en *schip* inwisselbaar. Als je bijvoorbeeld vanop de kade of het strand de zee overschouwt en de vaartuigen aan de einder telt, dan kun je die zowel *boten* als *schepen* noemen. Toch valt het toepassingsveld van beide woorden niet honderd procent samen. Waar zit dan het verschil? En wat schuilt etymologisch achter beide termen?

ALLE SCHEPEN ZIJN BOTEN, NIET ALLE BOTEN ZIJN OOK SCHEPEN

De nauwe betekenisverwantschap tussen beide woorden blijkt uit de vele synonieme samenstellingen met identieke voorbepaling en met ofwel *boot*, ofwel *schip* als tweede deel. Zo vind je in de Grote Van Dale en/of het Woordenboek van de Nederlandse Taal (WNT) o.a.: admiraalsboot/-schip, koopvaardijboot/-schip, oorlogsboot/-schip, passagiersboot/-schip, stoomboot/-schip, vissersboot/-schip, vrachtboot/-schip, zeilboot/-schip,... en ga zo maar verder. Waar zit dan het verschil? Het antwoord is niet te vinden in de moderne woordenboeken van het Nederlands. Dat een boot een kleiner vaartuig zou zijn dan een schip, zoals gezegd wordt in Van Dale en het WNT, klopt niet. Er bestaan ook grote boten, denken we maar aan de reusachtige *passagiersboten* die migranten naar de nieuwe wereld brachten, of de zogenaamde *Kongoboten*, die van Antwerpen naar Matadi voeren. Er is ook wel beweerd dat een schip uitsluitend bestemd is voor de zeevaart, maar wat doe je dan met synoniemen als *binnenschip* en *riverschip*?

In onze huidige standaardtaal is *boot* een algemenere term dan *schip*. Zowat elk vaartuig kun je *een boot* noemen: van een



MD

simpele prauw over een rivierboot tot een machtig zeeschip. De algemeenheid van het woord *boot* blijkt ook hieruit, dat we steeds geneigd zijn dat woord te gebruiken als ons wordt gevraagd een bepaald vaartuig, groot of klein, te beschrijven. Als iemand bijvoorbeeld vraagt: "Wat is een vliegdekmoederschip?" dan is er veel kans dat je antwoordt: "Dat is een hele grote oorlogsboot met een dek waarop vliegtuigen kunnen landen". Vraag: "Wat is een containerschip?", mogelijk antwoord: "Een boot die containers vervoert", etc. *Boot* scoort dan ook aanzienlijk hoger dan *schip* qua gebruiksfrequentie (bv. op google.be [juni 2011]: 336.000.000 hits voor *boot*, tegenover "slechts" 4.620.000 hits voor *schip*). Alle schepen zijn boten, maar niet alle boten zijn ook schepen. Een indianenprauw, een zodiac, een roeibootje of een kano zal je nooit een *schip* noemen. Dat lijkt erop te wijzen dat onder *schip* vooral grotere vaartuigen worden verstaan. Maar toch: een kleine vissersboot kan men ook een *schip* of een *scheepje* noemen. Maar wat de prauw, de kano en het roeibootje missen, is een dek!

"DAT NIEMAND VERSE VISSEN KOPE IN BOTEN TEN BEHOEVE VAN EEN VREEMDE..."

Het belangrijkste onderscheidende kenmerk van een schip is dus wellicht dat het een vaartuig is met een dek. Let wel: dat is vandaag zo, maar het was vroeger blijkbaar anders. Het woord *schip* kon ooit ook kleine, open vaartuigjes benoemen, getuige binnenlandse toponiemen als *Schipgracht*, *Schipvaart*, *Schiplede* etc. De vaartuigen waar deze eigennamen voor soms kleine waterlopen (*gracht*, *lede*) op zinspelen, moeten kleine, open bootjes zijn geweest, die waarschijnlijk vanop de oever werden voortgetrokken. Volgens de historische woordenboeken zag de verhouding tussen *boot* en *schip* er in de oudere stadia van onze taal inderdaad anders uit dan vandaag. Het thans meest gebruikte en ruimst toepasbare van de twee, *boot*, was in het Middel-nederlands duidelijk minder frequent dan *schip*: in de Middelnederlandse woordenboeken (VNMW en MNW) staan

onder *boot* maar een beperkt aantal attestaties, onder *ship* zijn dat er veel meer. Bovendien is *boot* in het Nederlands jonger dan *ship*: de oudste vermelding van *boot* dateert “pas” van 1293. In de Keure van Calais staat: “Quod nullus emat pisces recentes in *baten* ad opus extranei” .iij. lb. (*Dat niemand verse vissen kope in (kleine) boten ten behoeve van een vreemde: [boete] 3 pond.*) *Schip* daarentegen bestond zeker al in het Oudnederlands, getuige de vele oude, al in de 12^e eeuw geattesteerde toponiemen met dat woord (zie o.m. het ONW online <http://gtb.inl.nl/ONW>).

Bekijken we de overlevering uit de oudste fasen van de Germaanse talen, dan blijkt *ship* in al die talen geattesteerd te zijn, terwijl van *boot* alleen sporen worden gevonden in het Oudengels (*bāt*) en het Oudnoors (*beit*, *bātr*, nog als *bāt* bewaard in het Zweeds). Het lijkt er dus op dat de geografische gebruikssfeer van *boot* oorspronkelijk beperkt was tot Scandinavië en Engeland, en dat het woord in de andere Westgermaanse talen dan het Engels – Nederlands, Duits en Fries – terecht is gekomen door ontlening. Het is dan wellicht ook geen toeval dat *boot* in zijn oudste Nederlandse vindplaats dezelfde klinker heeft als in het Oudengels.

EN DE ETYMOLOGIE?

BOOT

Voor *boot* reconstrueert het Etymologisch Woordenboek van het Nederlands (EWN) een Germaanse grondvorm **baita*, die terug zou gaan op een Indo-Europese verbaalwortel **bheid*, die ook in *bijten* en *beitel* zit. De oorspronkelijke betekenis zou ‘splijten, doorsteken’ zijn geweest. Het EWN veronderstelt dat daaruit de toepassing ‘uithollen’ is ontstaan, en dat het substantief aan de basis van *boot* oorspronkelijk een als vaartuig uitgeholde boomstam zou hebben aangeduid.

SCHIP

Schip wordt door de etymologische woordenboeken eveneens teruggevoerd op een Indo-Europese verbaalwortel, **skehib*, die ongeveer dezelfde betekenis zou hebben gehad als het werkwoord aan de basis van *boot*, nl. ‘snijden, splijten’. “In Indo-Europees verband”, aldus het EWN, “laat zich de oorspronkelijke betekenis [van *ship*] gemakkelijk uit die van de wortel afleiden, namelijk ‘uitgehouden, uitgeholde boomstam’, de oudst bekende vaartuigsoort”.

Hoewel geen enkel etymologisch woordenboek een verband legt tussen de wortel van *ship* en die van *scheppen*, lijkt een verwantschap tussen die twee in hun Indo-Europese voorgeschiedenis niet uit te sluiten. Daarvoor pleit niet alleen de vormgelijkenis tussen *ship* en de stam van *scheppen*, er valt ook een

semantisch argument voor aan te dragen. Een oude betekenis van *ship*, die in het Oudhoogduits is opgetekend, is ‘vat’, iets wat oorspronkelijk vervaardigd werd door uitholling van houten blokken. Uit datzelfde Oudhoogduits is een met *scheppen* ten nauwste verwant zelfstandig naamwoord *skaf* overgeleverd, dat eveneens een stuk vaatwerk aanduidt. Etymologisch identiek daarmee is het Oudnoorse *skapker* ‘vaatwerk met bier waaruit bekers werden gevuld’. Van de twee zelfstandige naamwoorden, *ship* en het met *scheppen* corresponderende ‘vaatwerk’-woord, dat in het Germaans **skapa* geluid moet hebben, kan de basisbetekenis dus omschreven worden als ‘het uitgeholde’. Van daar af raakte *ship* toegespitst op een uitgeholde boomstam als vaartuig, een ontwikkeling die de nazaten van **skapa* niet hebben gekend.

Dit alles blijft in hoge mate speculatief. Het is goed mogelijk dat de gesignaleerde gelijkenissen tussen *ship* en *scheppen* op toeval berusten en dat er tussen beide geen enkele etymologische verwantschapslijn loopt. Klaarblijkelijk beschikte het Indo-Europees over meerdere werkwoorden voor ‘snijden, splijten, uithollen’ e.d., waaruit substantieven afgeleid konden worden voor uitgeholde voorwerpen zoals vaatwerk en varende boomstammen.

Dat wordt niet alleen bewezen door de afkomst van het woord *boot*, maar ook door de betekenisontwikkeling van het Latijnse *vas* ‘vat’, dat in het Frans leidde tot de ‘vaartuig’-benaming *vaisseau*.

